

veliko bolj potreba, da osredotočijo v enem simbolu vse etične in estetične kategorije veličastnega, dobrega, lepega, pravičnega itd., kot pa potreba po kakšni spekulativni filozofiji ali posebnem religioznem doživljanju. Celo ljudje, kakor Lunačarski in M. Gorkij, ki so v večji meri kakor Cankar sprejeli marksistično ideologijo kot svoj svetovni nazor, so bili v neki dobi privrženci takega — sicer prehodnega — estetskega panteizma: to je bila doba, ko je reakcija po porazu revolucije l. 1905. depresivno vplivala na mnoge ruske duhove. Pri Cankarju prevladujejo te poteze predvsem v poslednjih delih — kar je bilo v veliki meri reakcija na grozote svetovne vojne.

Toda že v njegovih nastopih l. 1917, predvsem pa v njegovi idejni izpovedi „Očiščenje in pomlajenje“, ne najdemo nobenih sledov več o kakem „spreobrnjenju“. V njem prevlada zopet stari bojni duh; Cankar odkrito prizna v tem trenutku preloma slovenske zgodovine socializem za svoj svetovni nazor, odkrito kritizira napake in slabosti socialističnega gibanja na Slovenskem in ako bi bil prepričan, da je treba socializem „dopolniti“ še s kako religiozno idejo, bi ravno ob tej priložnosti to odkrito in možato izpovedal.

Cankarjev svetovni nazor je torej bil in je ostal v osnovi vendarle socializem, v mnogem sicer še nedovršen in poln primesi miselnosti, ki je bila plod posebnosti slovenskega socialnega in kulturnega razvoja in tudi subjektivnih posebnosti Cankarjevega temperamenta in značaja njegove psihične dispozicije, ali vendarle socializem, kajti socialističen je bil njegov nazor o družbi in o človeku in socialističen je bil duh, ki je preveval ves kompleks njegovih idej in stremeljenj.

Razvoj slovenske socialistične misli se seveda pri Cankarju ne ustavi, ampak gre dalje. Ne glede na to se pa mora današnja generacija pri Cankarju še veliko in veliko naučiti, in sicer mora razumeti, učiti se kritično, prav tako, kot so Rusi umeli kritično učiti se pri Belinskem, Hercenu, Ščedrину in tudi pri Tolstem.

A. V.

Politični obzornik

Za novo ustavo

Opozorili smo že na ustavni načrt, ki ga je sestavila skupina uglednih hrvatskih javnih delavcev: dr. Albert Bazala, dr. Milan Čurčin, dr. Milivoj Dežman, Joza Kljaković, dr. Ivo Krbek, Ivan Meštrovic, Pavle Ostović, dr. Ivo Politeo, dr. Ivo Tartaglia. Potrebno se nam zdi, da o tem načrtu še posebe razpravljamo in ga ocenimo z vidika Slovencev in njihove udeležbe v državnem življenju. Načrt z motivi in posebnimi pripombami dveh podpisnikov je bil med tem takorekoč v avtentičnem besedilu objavljen v „Novi Evropi“.

Kakor poudarjajo podpisniki sami, se njihov ustavni predlog oslanja na spomenico, ki jo je jeseni leta 1954 poleg njih podpisala še vrsta drugih hrvatskih predstavnikov in javnih delavcev in ki je bila predložena namestništvu. Spomenica je vsebovala nekaj najnujnejših zahtev, ki bi jim bilo treba po mislih podpisnikov brez odlašanja ustreči, da se ovrè nadaljnje razpadanje državne stavbe. Te zahteve so se dotikale le sprostitev oklepa diktature, ki je v tistih letih udušila vsako besedo in zagnila vso državo v težek molk. Korena vsega zla, državne ureditve, se spomenica ni dotaknila. Devet od podpisnikov spomenice je nadaljevalo z delom in prvim zahtevam pridružilo nove v obliki ustavnega načrta, ki vsebuje glavna načela, po katerih naj se država preuredi. Načrt je bil s sodelovanjem nekaterih

srbskih profesorjev dogotovljen že lani in izročen nekaterim političnim voditeljem, javnost pa je izvedela zanj šele letos.

Kakšen je zagrebški predlog? Država naj se preuredi v zvezno državo, federacijo, in sicer federativno monarhijo, in razdeli v pet federativnih enot, banovin: Srbijo, Hrvatsko s Slavonijo in Dalmacijo, Slovenijo, Bosno s Hercegovino ter Vojvodino. Državno organizacijo naj določi državna ustava, poleg tega pa imej tudi vsaka banovina svojo ustavo. Srbski profesorji, ki so sodelovali pri sestavljanju načrta, predlagajo samo štiri banovine, ter mislijo, da se mora Vojvodina pridružiti Srbiji. Ustavni načrt Narodnega kluba iz leta 1921, ki je očitno bil temu novemu načrtu za podlago, le da so bile iz njega izločene vse konfederativne sestavine, je še predvideval šest pokrajin, ker Črne gore ni spajal s Srbijo. Narodni klub je predlagal državo, ki bi se približala tipu konfederacije. To se je izražalo zlasti v določbah o izpremembi ustave, ki bi se lahko izvršila samo s sporazumom vseh šestih pokrajin, in v določbah o sestavu ustavnega sodišča, ki bi razsojalo spore o pristojnosti med državo in pokrajinami in bi bil dejansko organ pokrajin in ne države. Kajti šest sodnikov bi imenoval kralj izmed 12 kandidatov, ki jih izvolijo pokrajinski zbori, drugih šest pa spodnja zbornica izmed 12 kandidatov, ki jih izvoli zgornja zbornica. Zgornja zbornica pa bi bila po načrtu Narodnega kluba tudi dejansko organ pokrajin, ker bi 53 članov volili pokrajinski zbori, ostalih 47 pa razne korporacije.

V novem zagrebškem načrtu se določa za izpremembo ustave način po načelu, ki je običajno v zveznih državah, da se zahteva kvalificirana večina zveznega parlamenta in pristanek le nekaterih pokrajin: po tem načrtu dvetretjinska večina Narodnega predstavništva in soglasnost le dveh največjih pokrajin, Srbije in Hrvatske. Sestav ustavnega sodišča, ki naj odloča o sporih med državo in banovinami glede pristojnosti in tudi varuje ustavnost in zakonitost državnih in banovinskih zakonov in naredb, ni podrobno določen. Izrečeno je le načelo, da se mora sodišče urediti tako, da bo zagotovilo nepristranost. Spričo osnovne razlike med obema načrtoma o obliki države bi bilo ustavno sodišče vsekakor organ države.

Še v eni točki je načrt Narodnega kluba izražal načela državne zveze, konfederacije: pri sklepanju mednarodnih pogodb. Dasi bi spadali po delitvi zakonodajne oblasti med državo in pokrajinami v pristojnost državnega parlamenta, vendar le-ta ne bi mogel odločati o izpremembi državnega ozemlja brez pristanka pokrajine, ki je pri izpremembi prizadeta. Prav tako ne bi mogla državna vlada sklepati trgovinskih pogodb brez soglasnosti pokrajinskih vlad, kolikor gre za njihove življenjske koristi. Vseh teh določb v novem načrtu ni. Zunanje zadeve bi torej poleg še nekaterih spadale v izključno pristojnost države brez vsakršne omejitve.

Zakonodajno oblast bi tudi po novem načrtu izvrševalo Narodno predstavništvo, sestavljeno iz dveh zbornic, toda samo glede poslov, ki so izrecno pridržani državi: posli dvora, vojske, zunanje politike, skupnih državnih financ, denarstva, pošt, železnic, državljanstva in potnih listov. Gledé vseh drugih poslov pa bi imeli zakonodajno oblast pokrajinski zbori. Drugi zakonodajni faktor je kralj, ki sankcionira državne in banovinske zakone, prve s kontrasignacijo pristojnega ministra, druge s kontrasignacijo bana, ki ni podrejen državnii vladi in ministrom, temveč neposredno kralju. Razen splošnih načel, da se zastopniki za državni parlament in banovinske zборе volijo s splošno, enako in tajno volilno pravico, v novem načrtu ni podrobnejših določb. Za zgornjo zbornico je celo odprto vprašanje, ali naj se njeni člani volijo neposredno ali posredno iz banovinskih zborov. Predvideno je samo to, naj vsaka banovina pošlje v zgornjo zbornico enako število zastopnikov, kot je to v zveznih državah običajno.

Poleg dvojne zakonodaje, državne in pokrajinske, niti načrt Narodnega kluba niti novi načrt dejansko ne postavljata dvojnega sodstva in dvojne uprave. Kajti vse zakone, državne in pokrajinske, bi izvrševala pokrajinska oblastva in le za nekatere posle (kot vojsko, diplomacijo) bi mogla biti organizirana državna oblastva. Toda tudi pri teh državnih oblastvih morajo biti nastavljeni uradniki tiste banovine, v kateri je državno oblastvo. Sodstvo do najvišjega, kasacijskega sodišča bi spadalo v pristojnost pokrajin in samo nekatera posebna upravna sodišča bi bila poleg že omenjenega ustavnega sodišča državna sodišča. Dasi se oba načrta glede organizacije sodstva in uprave skladata, vendar bi bil spričo osnovne izpremembe v državni ureditvi, ki je v novem načrtu čisto prilagodena načelom federacije, vpliv države večji in odločilnejši, zlasti ker bi tudi ustavno sodišče bilo po tem načrtu bolj organ državne oblasti kot pa pokrajin.

Važna je popolna razmejitev finančne pristojnosti med državo in banovinami. Tudi v tem se oba načrta v glavnem skladata: neposredne davke, pristojbine in trošarine bi pobirale banovine, drugi posredni davki (kot carine, monopolske takse) bi pripadali državi. Doslej državna podjetja in posestva bi poslej prevzele banovine, na katerih ozemlju so. Narodna banka naj ostane po novem načrtu osrednji zavod za vso državo, toda decentralizirati se mora njena uprava in podeljevanje kreditov. Drugi državni zavodi, kot Poštna hranilnica, Državna hipotekarna banka, in privilegirani zavodi z udeležbo države kot Privilegirana agrarna banka, Obrtna banka naj se preuredijo v banovinske zavode.

Gledé železnic je predvideval načrt Narodnega kluba, da se mora državna vlada, preden zahteva od Narodnega predstavništva odobritev za zgraditev novih železnic, sporazumeti s pokrajinskimi vladami. Prav tako je bil potreben sporazum med državo in pokrajinskimi vladami o enotnem načrtu za zgraditev železnic, o enotnem voznem redu in enotnih tarifah. Novi načrt pa priporoča po zgledih in izkušnjah novejšega časa komercializacijo državnih železnic, ki naj se organizirajo kot samostojno državno podjetje s čim bolj decentralizirano upravo po banovinskih ravnateljstvih, banovinam samim pa bi moral biti zagotovljen zadosten vpliv na celotno poslovanje in politiko železnic. Podobno organizacijo predlagajo podpisniki ustavnega načrta tudi za državne pošte in monopole.

Profesor Slobodan Jovanović, po katerem posnemamo naslednjo razlago, je državo, kot si jo je zamislil Narodni klub, označil kot tisti tip državne zveze, ki ga imenujemo realno unijo — pogodbeno skupnost samostojnih držav, ki imajo skupnega vladarja. Tip take države je bila Avstro-Ogrska. Začetna misel Narodnega kluba je sicer bila, da se nova država uredi kot monarhistična federativna država po zgledu predvojne Nemčije. Toda tam je imela vsaka država svojo dinastijo, ki je varovala posebnost svoje države v sestavu zvezne države. V primeru naše države, ki ji je zavladovala srbska dinastija, pa po mnenju Narodnega kluba ni bilo poročstva za samostojnost drugih nesrbskih pokrajin, ki niso imele svojih dinastij. Zato je iskal narodni klub načina, kako navzlic temu zavarovati samostojnost pokrajin. Zamislil si je zvezo šestih pokrajin, katerih vsaka naj bi bila organizirana kot monarhija.

Novi zagrebški načrt se v osnovi razlikuje od načrta Narodnega kluba. Morda mu je bil kaj podoben v prvi obliki, o kateri trdijo, da je predvidevala nekako konfederacijo in je bila na pomisleke prav profesorja Jovanovića in še nekaterih srbskih profesorjev popravljena. Zdi se, da podpisniki novega zagrebškega načrta niso imeli tistih pomislekov kot Narodni klub in da zato niso mislili na poročstva, ki naj zavarujejo posebnost in samostojnost posameznih pokrajin, ali so vsaj od

njih odstopili. Ali pa so se podpisniki zadovoljili s tem, da so v svojem načrtu dali Hrvatski poleg Srbije privilegirano mesto pokrajine prve vrste, za razliko od ostalih pokrajin, ki so jih potisnili v drugo vrsto.

Podpisniki so ob svojem načrtu prepričani, da bi se s preureditvijo države po teh načelih rešili vsi problemi. Mislijo zlasti na okrepitev države, ki je potrebna spričo izredno težkega mednarodnega položaja, in na ozdravitev hrvatsko-srbskega razmerja, ki mora sloneti na bratski slogi in ne hegemoniji srbskega naroda nad Hrvati. Obstoj države je odvisen od tega, če pride do sporazuma med Hrvati in Srbi.

Načrt daje dosti jasen obris politične ureditve države. Ne dotika pa se položaja državljanov v novi ureditvi, ne njihovih političnih ne socialnih pravic. Iz izkušnje vemo, da samostojnost, enakopravnost, moč države za državljanje ne pomenijo nič, če država ne zagotavlja vsakemu posamezniku politične in socialne svobode. Podpisniki so sicer poudarili, da morajo biti država in pokrajine urejene po demokratskem načelu. Toda zdi se nam, da bi bilo treba to načelo podrobneje izdelati in mu dati vsebino. Politični sistemi so v osnovi odvisni od socialne ureditve. Ne poseči v to področje, bi pomenilo, pustiti posameznika v istem položaju, kot je, in mu samo bliže primakniti središče državne organizacije. Zgolj zaradi premaknitve tega središča pa utegne narod v celoti imeti kakšno posredno korist ali pa tudi ne, če država vsem njegovim pripadnikom ne varuje tudi socialne svobode in enakosti, na katero se zmerom naslanja politična. Zato ne vemo če je prav, molče preiti to vprašanje, kot so storili podpisniki, ki so v uvodu svojega načrta celó zapisali, da „si je treba biti na jasnem tudi o tem, da morejo biti med Hrvati in Prečani sploh nianse v socialnem pogledu, toda v vprašanju njihove domovine in njenega položaja v skupnosti ni razlik.“ Mar res ni važno, kako občuti in doživi svojo domovino tudi vsak posameznik in kakšen je njegov položaj v skupnosti?

Nas pa mora zanimati še eno vprašanje, ki si ga podpisniki niso zastavili: Ali bi ostvaritev take ustave zadovoljila Slovence? Slovenskega vprašanja po mnenju podpisnikov skoraj ni, je celó lažje kot muslimansko. Kajti rešitev muslimanskega vprašanja je vključena v ureditev hrvatsko-srbskega razmerja, od tega pa je odvisen obstoj države. Slovenci pa ne morejo z nikakršno svojo zahtevo spraviti v nevarnost ne obstoja ne moči države, ker so v državi neznatna manjšina. Sicer pa je njihova individualnost tudi jezikovno in krajevno točneje opredeljena kot pri Hrvatih in Srbih. Torej kakor da je slovenska individualnost že nekako priznana in Slovenci ne bi imeli niti pravega povoda, zastaviti svoje vprašanje, ki bi se lahko po svoji pomembnosti vzporedilo s hrvatskim. Gre za sporazum med Hrvati in Srbi, oni bodo odločali o ureditvi države in postranskega pomena je, ali bodo Slovenci zadovoljni ali ne.

Res moramo biti presenečeni spričo takega gledanja na slovensko vprašanje, tem bolj, ker ne prihaja spet od kakega podeželskega politika, temveč ga je jasno formuliralo devet najuglednejših hrvatskih javnih delavcev. Niti v srbskih opozicionalnih izjavah in resolucijah zadnjega časa nismo srečali podobnih formulacij. Sami se zavedamo, da udeležba Slovencev v tej državi po smeri in delu naših političnih vodnikov ni pozitivna sila, ki bi pripomogla k ugodnemu in zadovoljivemu razvoju te države. Vendar težko verjamemo, da se ne bi bilo težko vsaj nekoliko vživeti v usodo slovenskega naroda, po vojni od vseh narodov najhuje prizadetega. Naše ozemlje je raztrgano med štiri države, — kje je narod, čigar narodnostni problem je morda težji? Res, Slovenci smo v tej državi neznatna manjšina in morda

res ne moremo spraviti države v nevarnost za njen obstoj. Toda kakšno vrednost naj ima potem za nas država, v kateri prevlada tako gledanje in kateri ni ideal tudi združitev Slovencev?

To je nekaj stvarnih pripomb k zagrebškemu načrtu. Toda ne bi bilo prav, če ne bi videli njegovega pomena razen v njegovih pozitivnih točkah tudi v tem, da so ga sestavili najvidnejši hrvatski intelektualci in s tem začeli diskusijo o ustavnem vprašanju. Res, da ima hrvatsko politično vodstvo že svoje bolj ali manj izdelane predloge za bodočo ustavo, toda hrvatska javnost, tisoči volilcev še niso stvarno razpravljali niti o ustavi niti o drugih stvareh. Vprašanje je, ali je to koristno, ne zato, ker bi načelno stališče hrvatskega političnega vodstva ne bilo pravilno, temveč zato, ker morajo biti vse zahteve vodstva zavesten izraz hotenj ljudstva, ki mora vedeti, za kaj se bije in kaj bo storilo takrat, ko bo treba državo preurejati po njegovih potrebah. Zato je treba zavrniti vse tiste nasprotnike preureditve države z vladnim tiskom na čelu, ki so pred meseci, ko se je izvedelo za zagrebški načrt, ostro napadli podpisnike, češ da sestavljanje ustavnih načrtov ni posel profesorjev, umetnikov, publicistov, advokatov, temveč samo politikov. Včasih ni bilo dvoma o tem, da je pravica slehernega državljana, da razmišlja in govori o ureditvi svoje države. Zlasti so se tega zavedale nekatere skupine intelektualcev. Danes si pridružujejo to pravico tako imenovani politiki, ki so kdo vé čigavi zastopniki.

Takrat, ko se je pripravljala vidovdanska ustava, se je pri nas mnogo pisalo in razpravljalo o ustavi. Spominjamo se izjave, v kateri se je 43 slovenskih javnih delavcev: profesorjev, umetnikov, publicistov izreklo za slovensko avtonomijo. Danes bi lahko govorili o nezrelosti in nedovršenosti te izjave. Toda ostalo je eno: da so takrat slovenski javni delavci živo spremljali boje za državno ureditev in se v bistvu tudi opredelili za načelo, ki je bilo vidovdanski ustavi nasprotno. Kje so danes vsi ti podpisniki in pa vsi drugi, nepodpisani in mlajši javni delavci? Ali kaj razmišljajo o problemih, ki so se zgrnili nad nas? Ali si je kdo od njih zamislil, kako bi morala biti država urejena, da bi bili tudi Slovenci lahko zadovoljni?

Albert Kos.

Kritika

Dr. Ivan Pregelj, *Osnovne črte iz knjižne teorije*. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1936. Str. 112.

Kar se tiče poetike in literarne stilistike, moremo Slovenci le malo pokazati. Slovstvene čitanke so utegnile povedati komaj nekaj glavnih stvari in zato je moral biti človek pozoren in vesel, ko je začel Pregelj razkladati svoje znanje v nekaterih letnikih Mentorja, starega in novega, in ko je zapisal Vladimir Levstik v lanskem Ljubljanskem Zvonu nekaj zanimivih pripomb k zadevi. Preglja je stvar zanimala tudi s praktične strani, saj je sam skušal ustvariti nekaj literarnih vrst in celo slogov, ki smo jih Slovenci zamudili. Pričujoča knjiga, ki je prva te vrste, je zanimivo in izvirno delo, ki pa je videti bolj kakor osnutek, v katerem je treba glavna vprašanja iz poetike na kratko obdelati. Bila naj bi nekaj šolski priručnik, a videti je, da bo imel pravo korist od nje šele tisti, ki razpolaga že s precejšnjim knjižnотеoretskim znanjem, ker ga bo znal načitati Pregelj še zmerom kje poučiti. Zato pa bo za šolo premalo preprosta, nekod preveč pregljevska izražena. Dasi hoče včasih s številčno razporedbo definicije napraviti vtis skrajne sistematičnosti,